

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 6

ЖУРБА Л.В.,
асистент
ДУБОВИЙ І.,
студент I курсу
історичного факультету

ТЕРОРИЗМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Тероризм, на жаль, став невід'ємною частиною суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у світі й являє собою значну загрозу міжнародній громадській і національній безпеці. Із одиничних проявів він перетворився в масове явище. Будучи різновидом організованої злочинності, яка занурюється корінням у потужну тіньову економіку, тероризм може поставити під сумнів увесь процес подальшого розвитку людства. До 1995 року тероризм охопив понад 100 країн світу, а кількість терактів з 1968 по 1995 роки наблизилася до 25000 [7, с. 64]. За деякими даними, якщо на початку 90-х років вірогідність стати жертвою терористичного акту оцінювалася як 1:10000000, то на сьогодні вона збільшилася в 20-30 разів.

Хибно вважати, що тероризм в XXI столітті обійде Україну стороною. Тільки в період з 1991 по 1997 рр. кількість проявів терористичного характеру в нашій країні становила понад 800 випадків. Лише в 1995 році від рук терористів загинуло 70 осіб, знищено й пошкоджено близько 170 будинків і 70 автомобілів. Не можуть не турбувати й процеси, які відбуваються в Криму, де активізувала свою діяльність група салафітів [6]. Людство, єдине, як єдині його проблеми та закономірності.

Вивчення й узагальнення суперечливих політичних та економічних проблем міжнародного життя, які є об'єктом дії терористів, всебічний аналіз особливостей діяльності сучасних терористичних організацій розглядається нами як один із елементів антитерористичної боротьби превентивного характеру.

Аналізу особливостей сучасного тероризму і напрямків його діяльності присвячені роботи Ю.Авдеева, А.Бєблера, К.Денчева, А.Суботіна, Г.Токаревського [1; 3; 5; 10; 12]. Українські реалії проблеми визначені політологами Е.Дідоренком та С.Телешуном [6; 11].

Глобалізація відкрила не тільки нові горизонти демократизації сучасного світу, а й спричинила виникнення нових вузлів суспільних суперечностей, активізацію агресивних, екстремістських рухів. Одним із переконливих свідчень посилення цієї тенденції став «новий» тероризм», який з початком третього тисячоліття заявив про себе як про глобальну силу, згадаймо, хоча б «чорний вівторок» 11 вересня 2001 року в США.

Незважаючи на наукові дискусії дотепер немає загальноприйнятого визначення поняття тероризму. Це пов'язано із різницею в політичних поглядах, релігійних переконаннях і етнічній приналежності.

За оцінками сучасних експертів, за 50 років (з 1936 по 1986 роки) було сформульовано більше 115 варіантів визначення тероризму [11, 164].

Відповідно до словника з прав людини, тероризм – це привід для занепокоєння, неодноразова насильницька дія, що здійснюється особою, яка знаходиться на нелегальному (або напівлегальному) положенні, групою або особами, які діють від імені держави із політичних, кримінальних причин та внаслідок неприйняття навколишнього світу [14, 17].

ООН надає таке визначення: «тероризм – це будь-яка дія, яка вказана в існуючих конвенціях з питань тероризму, Женевських конвенціях і Резолюції Ради Безпеки № 1566 (2004р.), що спрямована на спричинення смерті або тяжких тілесних ушкоджень цивільному населенню чи некомбатантам (особам, які не входять до складу збройних сил воюючої сторони і на яких не поширюються закони і звичаї війни). Метою такої дії, по суті або виходячи із ситуації, є залякування населення чи примушування уряду, міжнародної організації до здійснення (або відмови від здійснення) чого-небудь» [3, 49].

Обов'язковими елементами, які характеризують тероризм є: наявність насильства, як правило, збройного або його загрози; заподіяння чи загроза заподіяння шкоди здоров'ю людини або матеріальних, моральних збитків; позбавлення або загроза позбавлення життя людей. Такі дії здатні викликати широкий резонанс, залишити глибокий слід у психології населення або значної його частини, підірвати атмосферу безпеки, спокою, стабільності в суспільстві.

За оцінкою багатьох фахівців-терологів та політологів у 90-ті роки тероризм набув ряду нових якісних особливостей, що дозволяє оперувати поняттям «новий тероризм» [1, 10]. Політологи, соціологи, економісти, культурологи вказують на міжнародну суть цього явища, його глобальний характер, що пов'язано з політикою глобалізації всіх сфер життєдіяльності світової спільноти. Так, створення «Аль-Каїди» та інших структур ісламських фундаменталістів, які активізували свою діяльність в 1990-х роках, стало реакцією на прискорену глобалізацію, яка може створити смертельну небезпеку для ісламського світу, зруйнувавши його ідейно-моральні основи. Ісламський світ – єдина культура, яка заперечує західну систему цінностей, систему цінностей епохи модерну.

Крім того, розвиток сучасного тероризму обумовлений: 1) зміцненням ролі релігії, як наслідку процесу деідеологізації у внутрішньому житті уряду країн світу та міжнародних відносинах; 2) розвитком транснаціональної організованої злочинності та пов'язаною із нею нелегальною торгівлею зброєю, радіоактивними речовинами; 3) наслідками науково-технічного прогресу та вдосконаленням глобальних інформаційних технологій; 4) високими темпами урбанізації у світі.

Російський вчений Г. Мірський виділяє три кола настроїв, які лежать в основі мотивації сучасних міжнародних терористів. Мова йде про настрої антизахідні, антиамериканські та антиізраїльські [9].

Антизахідні настрої – це прямий наслідок і збереження в новій формі духу антиколоніалізму, яким були охоплені народи Азії та Африки протягом всього ХХ століття. Хибно було б думати, що антиколоніалізм зник після виведення іноземних військ і досягнення національної незалежності. Він зберігається на рівні менталітету, психіки, ідеології.

Антиамериканізм розповсюджений на всіх континентах, а для мусульманського світу Америка – це уособлення зла, яке вони вбачають в Заході взагалі. Знищити Америку – значить отримати вирішальну перемогу в боротьбі за справу Аллаха. В цьому основний сенс терористичних акцій 11 вересня 2001 року – примусити «ситих» американців тремтіти від страху за своє життя і продемонструвати їм їх слабкість та беззахисність, підірвати віру у міцність власної системи.

Антиізраїльські настрої в широкому розумінні пов'язані з Єрусалимом, причому мова йде не лише про арабів, а й про мусульманський світ в цілому. Адже Єрусалим (арабською «Аль-Кудс», «священний») – третє за святістю місто на землі після Мекки і Медіни. Дозволити володіти ним людям чужої раси і релігії – це взагалі святотатство.

З огляду на такі реалії, якщо попередні протиріччя виливалися в кризи (політичні чи військові), то сучасна ситуація в перспективі створює ідеальні умови для мегатероризму.

Крім того, як зауважує В. Бушанський: «Осмислення тероризму неможливе без врахування демократичного устрою як політичного середовища. Демократія – це відповідальність кожної людини за власну долю й долю Батьківщини. А отже, демократія робить кожного громадянина мішенню в політичній боротьбі. Демократія виключає непричетність до політики» [4, 67]. Згадаймо лише сумнозвісну карикатуру із зображенням пророка Мохаммеда, опубліковану данською газетою «Юлландс потен» у вересні 2005 року. Вже в жовтні розпочалися дипломатичні протести з боку ісламських країн, а наприкінці січня 2006 року прозвучали погрози вбити авторів карикатур. В Афганістані учасники протестів намагалися захопити військові бази США, а Іран активізував зусилля в напрямі реалізації ядерної програми.

Останнім часом у середовищі українських політиків ведеться дискусія щодо проблеми виникнення і розвитку тероризму на українському ґрунті. Український політолог С.Телешун пропонує розглядати в цьому контексті 9 головних опосередкованих передумов виникнення і поширення цього соціального і політичного явища: 1) політична нестабільність; 2) конфліктність конфесій; 3) незадовільний стан екології; 4) міжкланові конфлікти; 5) неефективна медицина; 6) наявність військової бази ВМС РФ на території України; 7) висока концентрація в регіоні об'єктів підвищеної небезпеки; 8) етнічні протиріччя в окремих регіонах; 9) незахищеність інформаційного простору країни [11, 167-169].

Отже, тероризм з'являється там, де утворюються геополітичні порожнини, «гарячі точки», де суттєво ослаблено владу, неспроможну професійно реалізувати інтереси громадян і яку ці громадяни не зацікавлені підтримувати, де не працюють міжнародні механізми політичного і правового регулювання розвитку суспільства.

Сучасний тероризм відзначається масштабністю, залученням великої кількості людей і має добре структурований та організований характер, Діяльність терористичних організацій найчастіше спрямована не просто на загострення і дестабілізацію обстановки в конкретному регіоні, а на досягнення значно серйозніших цілей – захоплення чи перерозподіл влади, насильницької зміни державного устрою, нав'язування власних порядків, моралі і правил співжиття.

Український вчений В.Ф.Антипенко зазначає, що, основна складова тероризму як глобальної світової загрози припадає на той його різновид, який прийнято називати етнотериторіальним тероризмом [2, 15]. Показовими в даному аспекті є чеченський, курдський, басконський, югославський, палестинський його різновиди. Ця боротьба відрізняється масовим характером, політичним забарвленням та використанням повстансько-партизанської тактики в терористичному форматі.

Слід усвідомлювати, що нинішні терористи — це не аматори, що кинули в натовп саморобну бомбу, а високопідготовлені професіонали. Донедавна стало звичним використання терористами останніх досягнень військової науки і техніки: реактивної авіації, супутникового зв'язку, ракет з тепловою голівкою наведення. Що на черзі? Ядерна, біологічна або хімічна зброя? Чи такі вже неймовірні ці побоювання? Адже терористи ще з часів західнонімецьких бойовиків Баадера-Майнхофф плекають надію – чи вкрасти, чи виготовити атомну бомбу. Згадаємо скандал з крадіжкою «ядерних чемоданчиків» у Росії.

Роздумуючи про ядерний тероризм, не можна не згадати й про далекосяжні цілі угандійського диктатора Іди Аміна. Це він керував ядерною змовою під назвою «Операція покер», у ході якої передбачалося створення невеликих атомних бомб, які вміщувалися б у кейсі, і доставка їх в угандійські посольства по всьому світу з допомогою дипломатів-самогубців. Звичайно, щоб створити такий мініатюрний ядерний пристрій, знадобилися б капітальні наукові та інженерні знання, спеціалісти, яких у Аміна не було. Але відомо, що диктатор намагався їх знайти. І це було зовсім недавно — в 1979 році. Після падіння режиму Аміна документи, що були виявлені в Уганді, розповіли світові про зловісні плани маніяка.

Відомий американський політолог Збігнев Бжезінський вважає, що в першій чверті ХХІ століття можуть мати місце сім сценаріїв ескалації насильства, один із таких сценаріїв пов'язаний із терористичними операціями (повторення 11 вересня 2001 року в США). Він припускає й теракти з використанням зброї масового ураження. На вкрай високу ймовірність такого теракту вказує і дослідження українського вченого М. Требіна, який зазначає, що більшість із 33 офіційно ідентифікованих терористичних організацій та дрібних угруповань бойовиків заявляли про готовність застосування в терористичних актах ядерної, хімічної та бактеріологічної зброї [13, 6]. Ще в кінці 1990-х років «Аль-Каїда» заявляла про підготовку до нетрадиційних засобів нанесення ударів по США. У 1998 році У.Бен Ладен обґрунтував це таким чином: «Придбання засобів масового ураження є релігійним обов'язком членів організації, а використання цієї зброї проти США виправдано Кораном» [13, 6]. Причому «Аль-Каїда» має розгалужену мережу агентів і засобів доставки зброї масового знищення до цілей. Аналіз захоплених ЦРУ в Афганістані документів цієї організації свідчить, що бойовики мають примітивні технології для виготовлення отруйних речовин (таких як зарин), вони створюють хімічну зброю на основі ціанідів, проводилися і біологічні дослідження (створення біологічних компонентів сибірки). Інцидент зі спробою поширення сибірки у США та інших європейських країнах підтвердив високу уразливість такими атаками державних установ та урядових структур. Газова атака в Токійському метро 1995 року свідчить не лише про наміри, а й про можливість такого терористичного масштабного нападу. Згідно бази даних США за 1990-1999 роки, у світі було зареєстровано 101 випадок використання терористами хімічних і біологічних речовин. Число жертв склали 103 загиблих та 5554 потерпілих [1, 14].

Звичайно, ядерний тероризм — не єдиний винахід ХХІ ст. Вчені передбачають появу у найближчі роки екологічного тероризму. Різні рухи «зелених» перебувають на тій межі відчаю, коли можливий їх перехід до терору. Адже у них немає інших ефективних і визнаних державною системою засобів впливу на уряди і парламенти. Немає іншої можливості звернути на себе увагу і прислухатися до своїх вимог. Важко сказати, яких форм набуде «зелений терор», які методи візьме на озброєння, але

прихід його в нашу дійсність цілком імовірний. Крім того, слід мати на увазі і те, що різноаспектність не виключає взаємодії, взаємовпливів терористичних організацій. Історик Р. Ланда приводить приклад взаємодії ісламістів і екологів після розпаду СРСР з приводу володіння землею й водою, що вилилося в рух «двічі зелені» - ісламізованих екологів – на захист Аралу [8, 39].

На думку політолога С.Телешуна, як громадянам так і інститутам державної влади в Україні є загроза екологічного тероризму з огляду на незадовільний стан довкілля, ядерного – як наслідок стратегічного розташування країни на шляху транзиту нелегальних поставок радіоактивних компонентів: матеріалів та ізотопів, а також наявності АЕС на її території, хіміко-бактеріологічного тероризму – як результату низького рівня санітарного й епідеміологічного контролю, системи сертифікації товарів, що перевозяться через кордони [11, 167].

Перспективним у застосування є кібертероризм, який пов'язаний з комп'ютерними атаками, що можуть здійснюватися анонімно державами, терористичними організаціями або навіть анархістами-одинаками проти операційної інфраструктури високорозвинених суспільств з метою занурення країни в стан хаосу. Американський експерт Ф.Коеп підрахував, що десять хакерів зі ста тисячами доларів можуть протягом декількох тижнів завдати серйозної шкоди американській інформаційній структурі, навіть паралізувати її. Двадцять хакерів з одним мільйоном доларів протягом двох тижнів можуть поставити США на коліна. А сотні хакерів і тридцять мільйонів доларів достатньо для руйнації інформаційної структури США [13, 15]. Отже, інформаційна безпека в інформаційному суспільстві – завдання №1. Слід вказати на незахищеність інформаційного простору України, найслабкішими елементами якого є телекомунікаційні вузли, центри супутникового зв'язку, канали міжнародного інформаційного обміну.

Визначальною особливістю сучасності стає транснаціональний характер діяльності терористичних організацій. Так, «Аль-Каїда», яка була заснована в 1988 році, наприкінці 1990-х років мала свої структури у 60-ти країнах, була ініціатором створення для співробітництва з іншими терористичними угрупованнями організації «Ісламський фронт Джіхад проти євреїв

та хрестоносців» [1, 12]. Терористичні угруповання, особливо їх керівники, у багатьох випадках тісно взаємодіють у таких сферах, як оперативно-бойова підготовка, матеріально-технічне співробітництво, в тому числі і в галузі озброєнь, фінансової підтримки, а також у спільному проведенні терористичних акцій.

Сучасні терористи усвідомили реалії нашого часу: влада залежить від громадської думки, і тому вони борються за наші телеекрани, щоб забезпечити ефект присутності суспільства, яке і має впливати на владу. Головна умова – бурхлива реакція засобів масової інформації (ЗМІ). Таким чином, у порівнянні з минулим століттям з'являється цілком новий елемент тероризму – ЗМІ – як спеціальна інформаційно-пропагандистська мережа між терористами й об'єктами терору. На публічний характер тероризму XXI століття, як його особливість, вказують Д.Швець і К.Денчев [14; 5, 30].

Іншою особливістю сучасного тероризму є те, що він став складовою політики супердержав та їх сателітів, інструментом ідеологічної експансії, дестабілізатором системи міжнародної безпеки. Терористичні організації часто виконують замовлення державних спецслужб. За даними часопису «U.S. News and World Report», які були оприлюднені в листопаді 1977 року, за період з 1961 по 1976 роки ЦРУ США було причетним до майже 900 великих таємних операцій проти окремих іноземних державних, громадських діячів та урядів [7, 64]. Протягом десяти років були підозри щодо підтримки Іраном терористичних організацій «Хезболлах», «Брати-мусульмани» та ін., є дані і про підтримку чеченських терористів Саудівською Аравією. На міжнародних конференціях в Шарм-аль-Шейхі (1995) і Парижі (1996) Іран, Ірак, Сирія, Лівія, Куба і Північна Корея були названі державами, що сприяють тероризму. У використанні тероризму ООН звинувачувала й Ізраїль. Центри з підготовки терористів існують в Афганістані й Пакистані, багатьох країнах Південної Америки. Те, що відбувалося і відбувається в Боснії, показує, у свою чергу, що США планомірно створюють ісламську тероросферу в Європі, щоб перешкоджати надмірній самостійності останньої.

З огляду на це, було б хибним вважати ісламський тероризм (та тероризм взагалі) чимось однозначним, таким собі згустком зла та насильства, що протистоїть прогресові та гуманізму. Ісламський екстремізм, що широко використовує терористичні методи боротьби, є єдино можливим варіантом силового

протистояння країн Близького Сходу Заходіві. «Буря в пустелі» наочно продемонструвала, що ісламський світ неспроможний чинити безпосередній військовий опір експансіонізму світових держав. Тероризм взагалі, й ісламський зокрема, постає силовим контрзаходом у відповідь на державний тероризм Заходу. Ісламський тероризм є одним з найпотужніших терористичних рухів у світі, діяльність якого виходить за рамки Близького Сходу. Підтвердженням цього є вибух бомби в 1993 році в Нью-Йоркському Світовому торговельному центрі, вчинений арабською терористичною групою шейха Омара, діяльність якої доти не поширювалася за межі Єгипту, захоплення бойовиками «Озброєного ісламського угруповання» 24 грудня 1994 року в Алжирі аеробуса А300 компанії «Ер Франс» з метою його підризу над Парижем, арешт у 1996 році нью-йоркськими командос (SWAT) двох молодих арабів, членів угруповання «Хамас», що виготовляли у себе в помешканні вибуховий пристрій, терористичні акти в Нью-Йорку, Москві, Мадриді.

На сьогодні визначальну роль у міжнародному тероризмі відіграють організації, що набули нової форми, трансформувались у справжні корпорації зі своїми банками, виробничими потужностями, юридичною інфраструктурою. Концентрація значного капіталу у приватних руках і легка доступність суперсучасних технологій створюють сприятливе середовище для виникнення в рамках суспільства замкнених соціотехногенних утворень, що прагнуть зруйнування цього суспільства. Першим неспівим проявом прийдешньої доби є «АУМ Сінріке» – ізольоване соціотехногенне утворення з широким спектром напрямків діяльності. Однією з основних цілей «АУМ» була реалізація політичних амбіцій її керівництва. А ці амбіції включали в себе не більше й не менше як захоплення влади в державі і встановлення жорсткого авторитарного режиму на чолі з лідером «АУМ» Секо Асахара. Готуючись до захоплення влади в Японії, Асахара сформував тіньовий кабінет з 20 міністрів і мав намір створити військові формування, що повинні були пройти підготовку в Росії.

Таким чином, сучасний тероризм – це об'єктивне, реальне, системне явище глобалізованого світу, серйозна професійна діяльність та потужний бізнес. Для нового тероризму характерні: різноманітність напрямків, високий рівень фінансування й організації, публічність, широке використання у своїх цілях електронних ЗМІ, особливо радіо й телебачення, релігійний фанатизм, особлива жор-

стокість, абсолютне нехтування життям тисяч людей.

Перераховані особливості свідчать про те, що тероризм сьогодні являє собою серйозну загрозу державі, суспільству та особі, і в цьому контексті вимагає адекватної реакції у відповідь як у вигляді превентивних дій, так і у площині політики державної й міжнародної безпеки та міжнародно-правового законодавства.

Список використаних джерел та літератури

1. Авдеев Ю. Сучасний тероризм: Нова загроза та актуальні питання протистояння // Актуальні проблеми Європи. – 2003. – № 1. – С. 10-25.
2. Антипенко В. Возможности международного уголовного права в сфере регулирования борьбы с терроризмом // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 2004. – № 3. – С. 12-19.
3. Беблер А. НАТО и транснациональный терроризм // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 10. – С. 48-57.
4. Бушанський В. Демократія виключає непричетність (міркування про причини тероризму) // Віче. – 2006. – № 5-6. – С. 65-67.
5. Денчев К. Антиглобалізм и международный терроризм // Політика. – 2004-2005. – № 4. – С. 28-40.
6. Дідоренко Е. По кому подзвін ? Тероризм в Україні. Ефемерна загроза чи ... готуй сани влітку? // Віче. – 2004. – № 11. – С. 52-56.
7. Ивченко В. Терроризм: Жестокий. Кровавый. Многоликий // Політика і час. – 2000. – № 1-2. – С. 63-70.
8. Ланда Р.Г. Исламский фундаментализм // Вопросы истории. – 1993. – № 1. – С. 32-41.
9. Мирський Г. Современный терроризм в контексте глобализации // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. - №3. – С. 41-45.
10. Суботін А. Деякі аспекти світового розвитку і тероризм в умовах глобалізації // Актуальні проблеми Європи. – 2003. – № 1. – С. 60-79.
11. Телешун С. Сучасний тероризм – українські реалії // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 163-169.
12. Токаревський Г. Під маскою «борців за свободу»: Терористичні угруповання ІРА та ЕТА // Політика і час. – 2002. – № 5. – С. 72-80.
13. Требін М. Тероризм: спроба проникнення в сутність // Людина і політика. – 2002. – № 2. – С. 119-129.
14. Швец Д. Международный терроризм: информационный аспект // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 9. – С. 17-23.